

SUY NGHĨ VỀ VIỆC DỊCH TÊN MỘT KHOA ĐÀO TẠO SANG TIẾNG PHÁP

Nguyễn Việt Quang*

*Khoa Ngôn ngữ và Văn hóa Pháp, Trường Đại học Ngoại ngữ, ĐHQGHN,
Phạm Văn Đồng, Cầu Giấy, Hà Nội, Việt Nam*

Nhận bài ngày 13 tháng 02 năm 2018

Chỉnh sửa ngày 31 tháng 05 năm 2018; Chấp nhận đăng ngày 31 tháng 05 năm 2018

Tóm tắt: Bài viết này đề cập đến việc dịch sang tiếng Pháp tên Khoa Ngôn ngữ và Văn hóa Pháp, Trường Đại học Ngoại ngữ - Đại học Quốc gia Hà Nội. Trước hết, tác giả nêu lại quá trình thay đổi tên của đơn vị đào tạo này, cùng với việc xác định nội dung của các khái niệm *Pháp văn*, *Tiếng Pháp*, *Ngôn ngữ*, *Văn hóa*, *Văn minh*; sau đó, phân tích quan điểm về dịch thuật của ba nhà ngôn ngữ học G. Mounin, R. Jakobson và D. Seleskovitch. Từ đó, tác giả đề xuất giải pháp về một cách dịch phù hợp.

Từ khóa: dịch thuật, Pháp văn, ngôn ngữ, văn hóa, văn minh

Đặt vấn đề

Ngày 18/03/2017, Trường Đại học Ngoại ngữ - Đại học Quốc gia Hà Nội đã tổ chức Ngày hội Pháp ngữ và Lễ kỷ niệm 55 năm Ngày Thành lập Khoa Ngôn ngữ và Văn hóa Pháp. Đến dự buổi lễ, về phía các cơ quan nước ngoài có Đại sứ của 28 nước và vùng lãnh thổ¹,

Chủ tịch Nhóm các đại sứ quán, phái đoàn và các tổ chức Pháp ngữ (GADIF), Giám đốc Văn phòng khu vực châu Á - Thái Bình Dương của Tổ chức Quốc tế Pháp ngữ (OIF), và Giám đốc khu vực châu Á - Thái Bình Dương của Cơ quan Đại học Pháp ngữ (AUF). Theo hiểu biết của chúng tôi, chưa bao giờ lễ kỷ niệm có được sự tham gia của nhiều cơ quan và tổ chức

<p>Tiến sĩ ĐTM Hiệu trưởng Trường Đại học Ngoại ngữ Đại học Quốc gia Hà Nội trân trọng kính mời ..... đến dự Lễ kỷ niệm ngày Quốc tế Pháp ngữ và 55 năm ngày thành lập <u>Khoa Ngôn ngữ và Văn hóa Pháp</u></p>	<p>Monsieur ĐTM Président de l'Université de Langues et d'Études internationales Université nationale du Vietnam à Hanoi prie ..... de lui faire l'honneur d'assister à la cérémonie officielle de la Fête de la Francophonie et du 55e anniversaire du <u>Département de français</u></p>
---	---

* ĐT.: 84-971639898

Email: nvquang74@yahoo.fr

¹ Ai Cập, Áo, Argentina, Armenia, Ba Lan, Bỉ, Cộng đồng Pháp và các vùng Walloon Bỉ, Bulgaria, Campuchia, Canada, Haiti, Hàn Quốc, Hungary, Hy Lạp, Lào, Ma-rốc, Mexico, Monaco, Mozambique, Pháp, Qatar, Rumania, Séc, Slovakia, Thái Lan, Thụy Sĩ, UAE, Ukraina, Uruguay.

quốc tế như vậy. Có nhiều yếu tố dẫn đến thành công này, trong đó phải kể đến việc dịch tên của Khoa sang tiếng Pháp trong giấy mời:

Ban Tổ chức đã chọn một giải pháp dịch phù hợp mặc dù không đúng từng chữ với tên tiếng Việt. Bài viết sẽ phân tích về cách dịch này.

1. Quá trình biến đổi tên

1.1. Pháp văn và Tiếng Pháp

Trước hết, xin điểm lại quá trình thành lập của Khoa. Theo hồ sơ lưu trữ chúng tôi tiếp cận được, khởi nguồn của cơ sở đào tạo này là Phân khoa tiếng Pháp được thành lập vào năm 1962 trong khuôn khổ của Khoa Ngoại ngữ, Trường Đại học Sư phạm Hà Nội. Một năm sau (1963), cùng với các phân khoa khác, Phân khoa tiếng Pháp trở thành một khoa của Trường Đại học Sư phạm Hà Nội với tên gọi Khoa *Pháp văn* (bên cạnh Khoa Nga văn, Khoa Anh văn và Khoa Trung văn).

Như vậy, tên gọi đầu tiên là Khoa *Pháp văn*. Để hiểu rõ cách gọi này, chúng tôi xin bàn về nội hàm của từ “văn”. Thời xưa, *văn* có nghĩa là toàn bộ kiến thức xã hội, đối lập với *võ* (quan văn *ss* quan võ). Sau đó, *văn* được dùng với nghĩa *văn học*, *văn chương* (nghĩa 3 và 4 trong Từ điển tiếng Việt do Hoàng Phê chủ biên) (1988: 1135). Trong thời Pháp thuộc, nhà trường chỉ dạy văn thông qua các văn bản, không dạy ngữ (trừ một số từ khó được lồng ghép trong bài học, hoàn toàn không có ngữ âm, ngữ pháp). Văn được kết hợp với giáo dục đạo đức cho học sinh. Thí dụ bài *Một ông quan thanh liêm* trong *Quốc văn giáo khoa thư* (sách tập đọc và tập viết) lớp sơ đẳng (Trần-Trọng-Kim, 1938: 26), sau phần giới thiệu một ông “quan đời xưa, có tiếng là người nhân từ trung hậu, chỉ siêng việc nước giúp dân yên, hết lòng bênh vực những kẻ hèn yếu...” ở cuối bài có phần “Giải nghĩa”: *Thanh liêm*: trong sạch, nghiêm chỉnh. *Nhân từ*: thương người. *Trung hậu*: ăn ở có đạo lý, có tình nghĩa. *Cầu cạnh*: tìm cách để xin một ân huệ nào đó. *Hồn hậu*: hiền lành, tốt bụng. *Bí mật*: kín đáo. *Thổ lộ*: bày tỏ ra ngoài. Sau năm 1954, thời gian đầu môn Văn cũng chủ yếu dạy văn không có ngữ. Mãi về sau mới có thêm *Tiếng Việt* dạy ngữ bên cạnh môn Văn.

Quan niệm đó về văn cũng được áp dụng cho việc dạy ngoại ngữ: nội dung chủ yếu tập

trung vào văn học mà thường là văn học cổ; thí dụ khi học tiếng Pháp người ta không thể bỏ qua các tác phẩm kinh điển của Racine, Corneille, Molière... Và cơ cấu một bài học cũng như trên, tức là bắt đầu bằng một bài khóa, sau đó là giải thích từ vựng và một số hiện tượng ngữ pháp. Cụm từ “Pháp văn” đã tồn tại trong hoàn cảnh đó. Sau đó, quan điểm giáo học pháp đã thay đổi. Nội dung văn học không bị bỏ qua nhưng không còn là cái đích cuối cùng, chức năng giao tiếp của ngôn ngữ được đề cao; “Pháp văn” đã được thay bằng “Tiếng Pháp”. Cách gọi này tồn tại khoảng 40 năm, trong cuốn *Lịch sử đảng bộ Trường Đại học Ngoại ngữ - Đại học Quốc gia Hà Nội* xuất bản năm 2000, chi bộ của bốn khoa đào tạo vẫn được ghi là Chi bộ Khoa tiếng Anh, Chi bộ Khoa tiếng Nga, Chi bộ Khoa tiếng Pháp và Chi bộ Khoa tiếng Trung.

1.2. Ngôn ngữ và Văn hóa

Vào những năm cuối của thế kỷ trước, bắt đầu nhen nhúm việc chuyển “Khoa tiếng Pháp” thành “Khoa Ngôn ngữ và Văn hóa Pháp”. Xu hướng này bắt nguồn từ việc nâng cao vị thế của văn hóa trong giảng dạy ngoại ngữ. Để làm sáng tỏ điều này, trước hết hãy xem nội hàm văn hóa và mối quan hệ giữa ngôn ngữ và văn hóa.

Theo nguyên Tổng thư ký UNESCO Federico Mayor (nhiệm kỳ 1987-1999), “*Văn hóa là tổng thể sống động các hoạt động sáng tạo (của các cá nhân và của các cộng đồng) trong quá khứ và hiện tại. Qua các thế kỷ, hoạt động sáng tạo ấy đã hình thành nên hệ thống các giá trị, các truyền thống và thị hiếu – những yếu tố xác định đặc tính riêng của mỗi dân tộc.*” (Trần Văn Bình, 1998: 32). Có hai cụm từ cần được nhấn mạnh trong định nghĩa này; đó là *hoạt động sáng tạo* và *đặc tính riêng* của từng dân tộc. Câu hỏi đặt ra là ngôn ngữ có phải là một sản phẩm văn hóa với các nội dung trên? Có nhiều tư liệu cho câu trả lời, trong đó có quan điểm của K. Mác. Theo K. Mác, ngôn ngữ luôn luôn mang đặc trưng dân tộc và không tách rời

dân tộc, ngôn ngữ là một thành tố văn hóa dân tộc (Trịnh Thị Kim Ngọc, 2002: 42). Hồ Chí Minh cũng khẳng định: “*Vì lẽ sinh tồn cũng như mục đích của cuộc sống, loài người mới sáng tạo và phát minh ra ngôn ngữ, chữ viết, đạo đức, pháp luật, khoa học, tôn giáo, văn học, nghệ thuật, những công cụ cho sinh hoạt hàng ngày về ăn, mặc, ở và các phương tiện sử dụng. Toàn bộ những sáng tạo và phát minh đó tức là văn hóa.*” (Hồ Chí Minh, 1995: 31).

Như vậy, ngôn ngữ và văn hóa có quan hệ mật thiết với nhau. Ngôn ngữ là một sản phẩm văn hóa và là một sản phẩm văn hóa đặc biệt bởi hai lẽ. Một là, ngôn ngữ là phương tiện để sáng tạo và truyền tải văn hóa. Thơ văn là nghệ thuật ngôn từ; các hình thức văn hóa khác có thể đến với công chúng bằng nhiều con đường nhưng ngôn ngữ là một phương tiện quan trọng. Hai là, ngôn ngữ có một mối liên hệ đặc biệt với văn hóa của cộng đồng sử dụng nó: ngôn ngữ phản ánh văn hóa bằng và trong cấu trúc của nó (par et dans la langue) (Nguyễn Hữu Thọ, 2005: 83). Vậy khi nói “tiếng” là trong đó đã có một phần của “văn hóa”. Nhưng vì hai khái niệm này không hoàn toàn trùng nhau (cái trước lớn hơn, bao trùm cái sau) cho nên trong tiếng nào cũng vậy đều tồn tại hai từ “ngôn ngữ” và “văn hóa” để biểu đạt chúng. Do vậy, việc dùng “ngôn ngữ” (hay “tiếng”) bên cạnh “văn hóa” là bình thường.

Trong lĩnh vực dạy-học ngoại ngữ, việc chuyển “tiếng” thành “ngôn ngữ và văn hóa” rất có ý nghĩa vì nó phản ánh đúng mối quan hệ giữa hai phạm trù này như đã nói ở trên. Sự chuyển hướng này bắt nguồn từ những năm 80 của thế kỷ trước. Có thể nói tới quan điểm của Galisson - một nhà lý luận dạy-học ngoại ngữ nổi tiếng của Pháp và trên thế giới. Phản kháng lại quan niệm coi phương pháp giảng dạy (méthodologie) chỉ là một loại ngôn ngữ học ứng dụng (linguistique appliquée) lệ thuộc vào ngôn ngữ học, và cũng đồng thời để nhấn mạnh vai trò của “văn hóa” trong dạy-học ngoại ngữ, ông đã đề xuất một thuật ngữ mới *Didactologie*

des langues et cultures (Lý luận dạy-học ngôn ngữ và văn hóa) thay cho *Didactique des langues* (Lý luận dạy-học ngôn ngữ). Ngày nay ai cũng biết, việc dạy-học ngôn ngữ của một đất nước nào phải luôn gắn với việc dạy-học văn hóa của đất nước đó. Điều này nhiều khi được thể hiện tường minh trên tên của cơ sở đào tạo. Thí dụ ở Paris, trường đại học đào tạo chuyên gia về ngôn ngữ và văn minh phương Đông có tên đầy đủ là *Institut National des Langues et Civilisations Orientales* (INALCO).

Nhưng vấn đề gì xảy ra khi chuyển tên từ *Khoa tiếng Pháp* thành *Khoa Ngôn ngữ và Văn hóa Pháp*? Nếu trong *Didactologie des langues et cultures* (Lý luận dạy - học ngôn ngữ và văn hóa) khái niệm ngôn ngữ được mở rộng thêm văn hóa, thì việc chuyển này lại giới hạn đối tượng của giảng dạy ở nước Pháp. Nguyên nhân là do sự có mặt của tính từ “Pháp” với tư cách là định ngữ cho cả “ngôn ngữ” và “văn hóa”. Như đã biết, vai trò của định ngữ là hạn chế danh từ đi trước vào nội dung của nó. Thí dụ: *Tôi tìm một bông hoa* (1)/*hồng/anh/cánh kép/ Đà Lạt* (5). Dễ thấy nghĩa của “hoa” được cụ thể hóa dần từ (1) đến (5). Khi nghe (1), người ta có thể đáp ứng bằng bất kỳ bông hoa nào; nhưng với (5) thì phải tìm một *bông hồng anh* (không phải hồng bình thường), *cánh kép* (không phải cánh đơn) và phải *trồng ở Đà Lạt*. Vậy cần dịch như thế nào tên mới của Khoa sang tiếng Pháp? Để làm sáng tỏ, trước hết, chúng tôi xin điếm qua một số quan niệm về dịch.

2. Các quan niệm về dịch

Như đã biết, việc nghiên cứu dịch thuật đã có từ lâu, và được phát triển mạnh mẽ trong thế kỷ 20 vừa qua với sự tham gia của nhiều nhà ngôn ngữ học nổi tiếng như: G. Mounin, R. Jakobson và D. Seleskovitch, v.v.

2.1. G. Mounin (1910-1993)

Trong một thời gian dài người ta đặt câu hỏi: *Có thể dịch được hay không dịch được?* Do ảnh hưởng quan niệm của Whorf cho rằng mỗi cộng

đồng ngôn ngữ tri nhận và chia cắt thực tế khách quan theo cách riêng nên nhiều người trả lời phủ định đối với câu hỏi trên. Trước quan niệm cực đoan đó, G. Mounin đã chứng minh rằng việc chuyển dịch một thông điệp từ ngôn ngữ này sang một ngôn ngữ khác là hoàn toàn có thể thực hiện được. Đành rằng trong giao tiếp ngoài các yếu tố ngôn ngữ còn có sự tham gia của các yếu tố phi ngôn ngữ và ngoài ngôn ngữ, nhưng điều đó không ngăn cản hoạt động dịch vì bên cạnh các phổ niệm ngôn ngữ luôn tồn tại những phổ niệm về nhân chủng. Chúng tôi chia sẻ quan điểm này. Xin nêu một thí dụ: dù sinh ra ở đâu dù thuộc chủng tộc nào, con người đều tuân theo quy luật *sinh lão bệnh tử*, đều có nhu cầu về ăn uống, về tình yêu, về tâm linh, v.v. Chính những phổ niệm này là bệ đỡ cho những giá trị ngữ nghĩa tiềm tàng trong các ngôn ngữ, và là cơ sở cho việc dịch thuật. Như vậy, Mounin nhấn mạnh vai trò của văn hóa: dịch là có thể, nhưng không phải là một thao tác chuyển ngữ thuần túy mà còn liên quan đến những nhiều yếu tố khác thuộc các lĩnh vực xã hội, văn hóa, nhân chủng học...

Khi nói *dịch được* không có nghĩa là trong mọi trường hợp người dịch có thể chuyển tải được *tất cả* sắc thái (nuances) của văn bản gốc. Thí dụ rõ nhất là khi dịch các thành ngữ và thơ ca. Câu *La moutarde lui monte au nez* có thể dịch là *Anh ta bắt đầu sốt ruột, bắt đầu nổi giận*, nhưng khó có thể dịch những cách nói lái (contrepèterie) như: *une femme folle à la messe* → *une femme molle à la fesse* (*một người đàn bà rất đam mê cầu kinh - một người đàn bà có bộ mông mềm*) ; ở đây ta không thể dịch việc hoán đổi hai phụ âm “f” và “m” để tạo ra một câu “gây cười” như trong tiếng Pháp được. Cũng như vậy, người dịch không thể chuyển hết cái hay đượm tính trào phúng của hai câu thơ của Hồ Xuân Hương: *Một đàn thằng ngọng đứng xem chuông. Nó bảo nhau rằng ấy ái uông*. Chính vì vậy đã có một câu nói cực đoan *Dịch là phản* (traduire c’est trahir). Điều này có nghĩa là khi dịch không

thể tiến hành theo từng chữ (mot à mot), và đôi khi phải chấp nhận một sự mất mát nào đó miễn là nội dung chính được đảm bảo.

2.2. D. Seleskovitche (1921-2001)

Là con một gia đình hai quốc tịch (mẹ là người Pháp, bố người Séc-bơ), Seleskovitche sử dụng thành thạo nhiều ngoại ngữ. Trên cơ sở các hoạt động thực tế biên phiên dịch, bà đã xây dựng cùng với M. Lederer *lý thuyết dịch nghĩa ngôn bản*. Theo đó dịch trước hết là hiểu, sau đó mới tái tạo lại trong một ngôn ngữ khác điều đã được hiểu, có thể lược bỏ đi những khía cạnh đơn thuần mang tính ngôn ngữ của bản gốc nhưng phải tính tới những hiệu quả về văn phong (*traduire, c’est d’abord comprendre, puis restituer dans une autre langue ce qui a été compris en laissant de côté les aspects purement linguistiques de l’original tout en tenant compte de ses effets de style.*)

Nói cách khác, người dịch lúc thì là độc giả để hiểu ý của tác giả, lúc thì là nhà văn làm cho người khác hiểu được ý đó; vậy phải luôn biết rằng nhiệm vụ của mình không phải là dịch một ngôn ngữ này sang một ngôn ngữ khác mà là chuyển một nội dung mà mình đã hiểu sang một ngôn ngữ khác bằng cách diễn đạt lại nội dung đó sao cho nội dung đó được hiểu đúng. Ở đây ta thấy vai trò chủ động của người dịch. Thay vì dùng lại một cách thụ động trước nghĩa ngôn ngữ (sens linguistique) của văn bản, người dịch phải huy động kiến thức về xã hội-văn hóa, về nhân chủng học và nhiều lĩnh vực khác để hiểu đúng ý của tác giả để rồi chuyển tải nội dung đó sang một ngôn ngữ khác với công việc đầy tính sáng tạo của một nhà văn. Dưới một khía cạnh nào đó, có thể nói dịch là sáng tạo (traduire c’est créer). Ta có thể minh họa sự sáng tạo này bằng bản dịch bài thơ Sonnet d’Arvers của Khải Hưng vào những năm 30 của thế kỷ trước. Khổ đầu bài thơ như sau:

Sonnet d'Arvers Mon âme a son secret, ma vie a son mystère Un amour éternel en un moment conçu: Le mal est sans espoir, aussi j'ai dû le taire, Et celle qui l'a fait n'en a jamais rien su.	Tình tuyệt vọng <i>Lòng ta chôn một khối tình</i> <i>Tình trong giây phút mà thành thiên thu</i> <i>Tình tuyệt vọng, nỗi thâm sâu</i> <i>Mà người gieo thâm như hầu không hay.</i>
--	--

Ở đây ta thấy tên bài thơ trong nguyên bản là “Sonnet” được dịch là “Tình tuyệt vọng”. Nếu dịch theo nghĩa của từ (littéral) thì “sonnet” chỉ là một loại thơ (Từ điển Pháp-Việt dịch là “thơ xone”). Nhưng Khái Hưng đã chọn “Tình tuyệt vọng”, một ý bao trùm lên toàn bộ bài thơ; đó là một sự lựa chọn hết sức chuẩn xác (tên lột tả được ý của toàn bài). Tiếp theo, câu thơ đầu có hai ý nhưng được dịch giả dồn lại trong một câu “*Lòng ta chôn một khối tình*”. Một sự sáng tạo rất khoa học. Cần phải nói thêm là sau Khái Hưng có đến hàng chục bản dịch khác nhưng theo hiểu biết của chúng tôi khi nói đến bài thơ này của Arvers người ta chỉ nhớ tới bản dịch của Khái Hưng. Tới đây

ta có thể nhắc tới một nhà ngôn ngữ khác, tác giả của sơ đồ giao tiếp nổi tiếng. Đó là Jakobson.

2.3. R. Jakobson (1896-1982)

R. Jakobson là nhà ngôn ngữ học gốc Nga sống tại Mỹ. Năm 1960 trong bài diễn văn bế mạc hội nghị liên ngành về Phong cách tại Đại học Indiana, ông đã phác họa mối quan hệ giữa lí luận thi ca và ngôn ngữ học. R. Jakobson cho rằng ngôn ngữ phải được nghiên cứu trong tất cả các chức năng của nó trong đó có chức năng thi ca. Chúng được thể hiện trong một sơ đồ giao tiếp gồm 6 yếu tố (chữ để trong ngoặc là chức năng của mỗi yếu tố):

Chu cảnh (thể hiện) Người phát (biểu cảm) ..... Thông điệp (thi ca) ..... Người nhận (tác động) Tiếp xúc (kết nối) Mã (siêu ngôn ngữ)
--

Người phát (P) phát đi một **Thông điệp** hướng tới **Người nhận** (N). Để người nhận hiểu được thông điệp cần một **Chu cảnh** (bao gồm những dữ liệu văn hóa và tâm lý chung của người phát và người nhận, cũng như những kinh nghiệm và kiến thức của mỗi người). Thông điệp cần một **Bộ mã chung** giữa người phát và người nhận. Cuối cùng để duy trì giao tiếp cần một **Kênh tiếp xúc** có tính vật lý và tâm lý kết nối hai bên. Ứng với mỗi yếu tố này là một chức năng. Thí dụ khi thông điệp chú trọng tới chu cảnh thì chức năng **thể hiện** (*référentiel*) được đề cao (rõ nhất trong các văn bản khoa học kỹ thuật), khi thông điệp chú trọng tới người nhận thì chức năng **tác động**

(*conatif*) được nổi trội (rõ nhất trong thể loại văn bản quảng cáo với mục đích là tác động, thuyết phục người nhận mua sản phẩm). Nếu đặt người dịch (D) vào sơ đồ trên thì D nằm ở:

- Trước người nhận N trong dịch nói: P nói, D dịch, N nghe nhận.

- Sau người nhận N trong dịch viết: P viết cho N, D dịch cho một đối tượng N' (khác N).

Người dịch phải giải quyết hai vấn đề. Trước hết, phải xác định **chức năng** chính của văn bản cần dịch, có như vậy mới thực hiện được ý đồ giao tiếp của người phát (dịch một văn bản có chức năng **thể hiện** khác với văn bản **tác động**). Sau đó phải **nhận diện** người nhận, bởi vì bao giờ người phát cũng xây dựng

thông điệp trên cơ sở mối quan hệ với người nhận (thân tình hay xã giao) và trình độ (nhiều hay ít) của người này về nội dung đề cập, và phải nhận diện người nhận sản phẩm dịch (N'). Trong (1), sự nhận diện có vẻ dễ dàng vì cả ba đối tượng đều có mặt (face à face), và việc N tiếp nhận nội dung dịch cũng dễ dàng hơn bởi N được đón nhận thông điệp ngay khi phát (thông qua tình huống phát ngôn cũng như cử chỉ nét mặt của P). Trong (2), sự nhận diện phức tạp hơn vì D phải nhận diện cả N và N'. Nhận diện được N để hiểu tốt văn bản, nhận diện được N' để lựa chọn ngôn từ cho phù hợp trong bản dịch.

Điều gì có thể rút ra từ việc phân tích quan điểm của ba nhà ngôn ngữ nói trên? Theo G. Mounin, chuyển một nội dung từ ngôn ngữ này sang một ngôn ngữ khác là có thể làm được, nhưng khi dịch không thể tiến hành theo từng chữ (mot à mot), và đôi khi phải chấp nhận một sự mất mát nào đó miễn là nội dung chính được đảm bảo. Về phía D. Seleskovitch, bà đã cụ thể hóa công việc dịch bằng hai giai đoạn: hiểu đúng và diễn đạt lại, dịch là có sáng tạo. Hiểu “đúng” và “chuyển đúng” chính là hiểu và chuyển toàn bộ những gì mà P làm và N cảm nhận được ở nguyên bản. Áp dụng sơ đồ giao tiếp của Jakobson vào dịch thuật, ta thấy người dịch cần hiểu rõ chức năng của thông điệp, đồng thời nhận diện chính xác người nhận bản dịch (N').

Như vậy, chúng ta biết được những điều cần làm trước và trong khi dịch để có một sản phẩm tốt. Cần nói thêm là trong truyền thống dịch thuật ở Việt Nam, người ta thường nói tới ba khái niệm xuất phát từ Trung Quốc: *tín*, *đạt*, *nhã*, nhưng không có tiêu chí xác định nội hàm của từng khái niệm này, đồng thời cũng không chỉ ra làm thế nào để đạt được ba điều trên. Tất cả chỉ là những khái niệm trừu tượng.

3. Về cách dịch hiện nay

Trước đây, các tên “Khoa Pháp văn” và “Khoa tiếng Pháp” đều được dịch là *Département de français*. Sau đó “Khoa Ngôn ngữ và Văn hóa Pháp” được dịch là *Département de langue et de culture/civilisation françaises* (khi thì dùng *culture* khi thì dùng *civilisation*, “Pháp” trở thành tính từ *françaises*). Trước hết nói về *culture* và *civilisation*, hầu hết các từ điển Việt-Pháp cho đến nay đều dịch *văn hóa* là *culture* với những nét nghĩa như đã nói ở trên, mà không phải là *civilisation*, bởi lẽ, theo từ điển Robert, *civilisation* trong tiếng Pháp chỉ toàn bộ những đặc tính chung của các xã hội rộng lớn được coi là tiên tiến; toàn bộ những thành tựu của các xã hội loài người (đối lập với *tự nhiên*, *man rợ*) *ensemble des caractères communs aux vastes sociétés considérées comme avancées; ensemble des acquisitions des sociétés humaines* (opposé à *nature*, *barbarie*), như vậy *civilisation* tương đương với *văn minh* trong tiếng Việt. Từ *civilisation* cũng có thể dùng để chỉ *văn hóa* của một dân tộc một quốc gia, nhưng luôn bao hàm nét nghĩa phát triển, tiên tiến. Từ điển Tiếng Việt định nghĩa (I) *văn minh* là *nền văn hóa đã đạt đến trình độ nhất định, với những đặc trưng riêng, tiêu biểu cho một xã hội rộng lớn...* thí dụ *văn minh Ai Cập*. Như vậy nếu phải chọn giữa *culture* và *civilisation* thì *culture* phù hợp hơn.

Nhưng vấn đề đặt ra là sự tồn tại của tính từ “Pháp”. Như đã nói ở trên, nó bó hẹp “ngôn ngữ” và “văn hóa” ở nước Pháp. Điều này trái với nội dung giảng dạy ở Khoa hiện nay, và nếu nói rộng ra là không phù hợp với đường lối “Việt Nam muốn là bạn của tất cả các nước” mà Đảng Cộng sản Việt Nam đã khẳng định cách đây hơn 20 năm. Hội nghị Đại biểu toàn quốc giữa nhiệm kỳ khóa VII (tháng 1-1994) và Đại hội VIII (tháng 6-1996) đã chính thức khẳng định đường lối đối ngoại độc lập tự chủ, rộng mở, đa phương hóa, đa dạng hóa quan hệ với tinh thần “Việt

Nam muốn là bạn của tất cả các nước trong cộng đồng thế giới, phấn đấu vì hòa bình, độc lập và phát triển”. Đành rằng, Pháp là một đối tác quan trọng của Việt Nam trong nhiều lĩnh vực nhưng không vì thế mà chúng ta bỏ qua các nước khác trong Cộng đồng Pháp ngữ. Gia đình nói tiếng Pháp không ngừng lớn mạnh. Từ năm 2010, số người nói tiếng Pháp trên toàn thế giới tăng từ 220 triệu lên 274 triệu. Giờ đây, Tổ chức quốc tế Pháp ngữ có 84 nhà nước và chính phủ thành viên và quan sát viên ở khắp các châu lục.

Vì vậy, chúng tôi cho rằng dịch “Khoa Ngôn ngữ và Văn hóa Pháp” là *Département de français* là phù hợp như trong giấy mời dự Lễ kỷ niệm Ngày Quốc tế Pháp ngữ năm 2017.

Về mặt ngôn từ, “tiếng Pháp” bao hàm cả ngôn ngữ và văn hóa. Nếu dịch (theo từng chữ) là *Département de langue et de culture francaises* thì dễ dẫn đến hiểu lầm là nội dung giảng dạy ở Khoa chỉ bó hẹp ở ngôn ngữ và văn hóa của nước Pháp. Ngay từ phổ thông, chương trình tiếng Pháp do Bộ Giáo dục và Đào tạo ban hành đã quy định: “Môn tiếng Pháp trang bị cho học sinh một công cụ giao tiếp mới để tiếp thu những tri thức khoa học, kỹ thuật tiên tiến, tìm hiểu các nền văn hóa đa dạng và phong phú trên thế giới, hòa nhập với cộng đồng quốc tế” (Bộ Giáo dục và Đào tạo, 2006: 5). Phần Kiến thức xã hội-văn hóa từ lớp 8 đến lớp 12 đều có chủ đề *pays francophones* (các nước có sử dụng tiếng Pháp), và nội dung này đã được thể hiện trong sách giáo khoa của năm lớp liên tục. Cách dịch này đáp ứng các tiêu chí kể trên, đặc biệt là phù hợp với đối tượng N’ là các nước trong cộng đồng Pháp ngữ.

* * *

Vấn đề đặt ra là có nên trả lại tên “Khoa tiếng Pháp” hay dùng tên mới “Khoa Ngôn ngữ và Văn hóa các nước nói tiếng Pháp”? Về mặt khoa học ngữ nghĩa thuần túy thì đúng là nên thay đổi. Nhưng danh từ riêng là một bộ phận của ngôn ngữ, mà ngôn ngữ

mang tính kế thừa. Hơn nữa, tên riêng luôn gắn với một cá nhân, một địa điểm. Tên hiện nay đã tồn tại gần 20 năm, gắn với nhiều thế hệ giáo viên và sinh viên với bao nhiêu kỷ niệm. Ngoài ra, nếu thay đổi cần nhiều thủ tục hành chính phức tạp. Cho nên đơn giản nhất là dùng tên với cách dịch như hiện nay. Và xin nhắc lại, trước khi kết thúc, thành công của Lễ kỷ niệm Ngày Quốc tế Pháp ngữ và 55 năm Ngày Thành lập Khoa với sự tham dự của đông đảo khách mời quốc tế một phần bắt nguồn từ sự khôn khéo dịch “Khoa Ngôn ngữ và Văn hóa Pháp” chỉ đơn giản là *Département de français*.

Tài liệu tham khảo

Tiếng Việt

- Trần Văn Bình (chủ biên) (1998). *Văn hóa xã hội chủ nghĩa*. Hà Nội: Khoa Văn hóa Xã hội chủ nghĩa, Học viện Chính trị Quốc gia Hồ Chí Minh.
- Bộ Giáo dục và Đào tạo (2006). *Chương trình giáo dục phổ thông Môn tiếng Pháp*. Hà Nội: Nxb Giáo dục.
- Đảng bộ Trường Đại học Ngoại ngữ - Đại học Quốc gia Hà Nội (2000). *Lịch sử đảng bộ*. Hà Nội: Nxb Đại học Quốc gia Hà Nội.
- Trần-Trọng-Kim (chủ biên) (1938). *Quốc văn giáo khoa thư* (sách tập đọc và tập viết) lớp sơ đẳng. Nha học chính Đông Pháp.
- Hồ Chí Minh toàn tập (1995). Tập 3. Hà Nội: Nxb Chính trị Quốc gia.
- Trịnh Thị Kim Ngọc (2002). Tiềm năng ngôn ngữ trong nghiên cứu con người và văn hóa. *Tạp chí Ngôn ngữ*, 14, tr. 41-48.
- Hoàng Phê (chủ biên) (1988). *Từ điển Tiếng Việt*. Hà Nội: Nxb Khoa học xã hội.
- Nguyễn Hữu Thọ (2005). Một số suy nghĩ về nội dung văn hóa trong giảng dạy tiếng Pháp. *Tạp chí Khoa học ĐHQGHN: Ngoại ngữ*, 4PT, tr. 81-88.
- Đình Hồng Vân (2016). Phân tích thông tin trong dịch ngôn bản. Kỷ yếu Hội thảo khoa học quốc gia 2016 *Nghiên cứu và Giảng dạy Ngoại ngữ, Ngôn ngữ và Quốc tế học tại Việt Nam* (tr. 395-400). Hà Nội: Nxb Đại học Quốc gia Hà Nội.

Tiếng Pháp

- Dictionnaire LE PETIT ROBERT 1997.
- Galisson, R. (1985). Didactologie et idéologies in *Études de Linguistique Appliquée*, 60, pp. 5-16.

CONSIDERATION OF THE TRANSLATION OF AN ACADEMIC UNIT INTO FRENCH

Nguyen Viet Quang

*Faculty of French Language and Culture, VNU University of Languages and International Studies,
Pham Van Dong, Cau Giay, Hanoi, Vietnam*

Abstract: This article discusses different French translations of *Khoa Ngôn ngữ và Văn hóa Pháp, Trường Đại học Ngoại ngữ - Đại học Quốc gia Hà Nội*, an academic unit of the University of Languages and International Studies (ULIS) under Vietnam National University, Hanoi (VNU). First of all, the author gives a descriptive historical account of the various names of this academic unit, along with inherent meanings of such Vietnamese concepts as *Pháp văn, Tiếng Pháp, Ngôn ngữ, Văn hóa, Văn minh* (which literally means *French language, French tongue, language, culture, civilization*, respectively). It then analyzes the views to translation by three linguists G. Mounin, R. Jakobson and D. Seleskovitche. Finally, it proposes a solution for the translation of the name of the unit into French.

Keywords: translation, French, language, culture, civilization